

1977

Helgi Pjeturss:

Vísindi í stað trúar og vantrúar.

I.

Það er fjarri mér að ætla að halda því fram að hin nýja bók „Vandamál mannlífsins“ eftir próf. dr. Ágúst H. Bjrnason, sé ómerkileg og ekki þakkar verð. En þó ætla ég hér að snúa mér að nokkru því sem þar verður að telja á miður heppilegan hátt eftirtektarvert, og þar sem hinn þrautreyndi heimspekikennari og rithöfundur lætur í ljósi það vantraust á vísindunum sem mér virðist mjög fjarri því að vera rétt. Höf. ræðir, s. 26—28, um það sem hann nefnir eilífðarmálin, og farast honum svo orð í upphafi þess kafla: „Veraldleg siðfræði getur ekki fremur en önnur mannleg vísindi sagt neitt um það, hvað við kann að taka að þessu lífi loknu. Það er og verður ætlunarverk trúarinnar, héreftir sem hingaðtil.“

Og ennfremur segir þar: „Öll rannsókn manna á þessum efnum, mun jafnan reynast örðug og að síðustu ófullnægjandi.“

Hér er óefað um að ræða oflitið traust á mannlegu hyggjuviti, og þarafleiðandi falsspá um framtíð vísindanna. Það er vissulega líffræðiatríði, hvort til sé líf eftir dauðann, en trúaratriði eða vantrúar aðeins meðan verið er á tilteknu stigi vanþekkingar. En nú er einmitt svo komið, að þekkingar er þarna kostur í stað vanþekkingar. Próf. Ágúst gætir ekki að því, að allt þetta

mál horfir öðruvísi við, eftir að eðli drauma er ljóst orðið, og miðillfyrirburðir andatrúarmanna þarmeð hættir að vera dularfullir. Hinn svonefndi andamiðill er frábrugðinn vanalegum sofanda í því, að hann getur eigi einungis talað upp úr svefni, heldur einnig svarað spurningum, þó að hann sé í fasta svefni. Þar er þess því kostur, að fá sögur af draumum meðan verið er að dreyma þá. Og svo er þetta undarlega, að það er einsog dreymandinn sem vér erum að tala við, hafi fengið aðra sál, aðra meðvitund en hann hefir í vöku; einsog vér tölum ekki við manninn sem þarna sefur, heldur við einhvern annan, er aðeins notar sofandann sem verkfæri. Og þessi sem talar gegnum sofandann fullyrðir oft að hann sé einhver framliðinn, stundum alókunnur þeim sem viðstaddir eru, svo að þeir vita jafnvel ekki að hann hefir verið til. En einnig þegar svo er ekki, er oft ýmislegt sagt, sem öllum viðstöddum er ókunnugt um, en við eftirgrenslan reynist vera rétt. Þetta hættir að vera dulrænt og óskiljanlegt þegar oss er orðið ljóst, að í svefni koma altaf (normalt) fram í oss aðrar meðvitundir, og að það er í þessu svefnsambandi voru við aðra, sem draumlífið á rót sína. Vér getum, með nokkurri æfingu, auðveldlega áttað oss á því, að um leið og vér vöknum, verða vitundarskipti, draumvitundin, vitund þess sem ég hefi nefnt draumgjafa, hverfur, og dagvitundin kemur í staðinn. Nú eru til góðar athuganir um að sofandi mann hefir dreymt, að eitthvað kæmi fyrir sig, sem í raun réttir og á sömu stundu, kom fyrir einhvern sem vakti. En jafnvel þó að ókunnugt væri um slíkar athuganir, gætum vér haft fulla vissu fyrir því, að draumar vorir eiga upptök sín í þesskonar sambandi. Og er þar mjög eftirtektarvert, að vanalega dreymir oss eitthvað sem oss er alókunnugt úr vöku, og sem vér getum jafnvel oft áttað oss á, að ekki er til á vorri jörð. Vér getum því ályktað, að draumgjafi vor er oftastnær, og sennilega að nokkru leyti, altaf, íbúi annarar jarðstjörnu. Lífsamband á sér stað milli jarðstjarna alheimsins. Þarna er um að ræða upp-
götvun í náttúrufræði, og óhætt að fullyrða, að engin er til, sem áreiðanlegri sé, eða visindalegri. Gætum nú að því hvað hinir svonefndu andamiðlar segja af því sem þá er að dreyma. Menn hafa að visu haldið, og halda flestir enn (þeir sem aðhyllast hinn svonefnda spiritísmus eða andatrú) að þeir sem tala gegnum miðilinn séu andar, og andaheimur það sem þeir eru að segja frá. En einsog ég hefi rækilega sýnt fram á í bókum mínum og ýmsum ritgerðum, þá eru þessir andar sem menn halda vera, oft, og það svo greinilega, að ætla mætti að ekki væri unnt að misskilja það,

Þú ekki getur átt þetta

að reyna til að segja frá því að þeir séu einmitt ekki andar, og ekki íbúar andaheims. Stundum tekur andinn það jafnvel skýrt og skilmerkilega fram, að hann eigi heima á jarðstjörnu. — Það er alveg áreiðanlegt, að visindunum er ekki ofvaxið að fást við þá spurningu, hvort lífað sé áfram eftir dauðann. Það er jafnvel óhætt að fullyrða, að visindaleg víska er fengin fyrir því, að eftir frumlíf á einhverri jarðstjörnu, kemur framlíf á annari. Og jafnframt er fundin leið til að ná visindalegu sambandi við þá sem framliðin eru hóðan af jörðu, og lífa nú framlífi á öðrum jarðstjörnum alheimsins. Líffræðina má færa út til stjarna, og hin mesta nauðsyn á að svo verði gert. Þætti mér gott til þess að vita, að íslenskir visindamenn ættu þar í drjúgan þátt, og létu sér ekki fyrir brjósti brenna, þó að hér sé um íslensk vísindaupptök að ræða, og reyni því í mesta lagi á þá tegund þjóðrækni, sem vanalega er því minni sem þjóðin er smærri, og ástæður þeirra sem við vísindi fást, lítilfjörlegri.

II.

Í 1. hefti „Eimreiðarinnar“, 1943, er grein eftir Guðmund Friðjónsson skáld, sem heitir „Hjúpur og hula“, og ástæða er til að athuga hér að nokkru. Þar er þessi setning, s. 351: „Enda þótt móðir mannkynsins kunni að hafa gengið nakin í aldingarðinum forðum“ o. s. frv.

Mér er alltaf illa við að sjá minnst á hina alkunnu biblíusögu um sköpun mannkynsins, á þá leið, að einfaldur lesandi gæti leiðst til að ímynda sér, að sá sem ritað hefir, haldi að sú sköpunarsaga sé annað en barnalegt æfintýri.

S. 355 eru þessar spurningar: „Hvernig varð maðurinn til á jörðinni? Er moldin blátt áfram móðir hans? Eða er ósýnilegur andi faðir mannsins?“

Þessum spurningum má nú að vísu með vissu svara þannig að mannkynið er sprottið upp úr dýraríkinu, maðurinn á ætt sína að rekja til dýra, lengra og lengra aftur, unz komið er að hinum fyrstu lifandi verum hér á jörðu, sem enn eiga niðja (og raunar mundi vera réttara að nefna jurtir en dýr). Og það eru hb. 2500 ár síðan Anaximander hafði látið sér skiljast, að mennirnir eru komnir af dýrum. Svo langlum fremri voru grískir fornspekingar hebreskum. Það sem spyrja verður um, ef menn vilja vita frumupptök mannlífsins, er þetta: hvernig er lífið orðið til hér á jörðu? En einnig því hefir grískur spekingur, samtíðarmaður Anaximanders, nokkru yngri, svarað þannig að rétt mun vera,

Pythagoras sagði, að sálir dýranna væru hingað komnar frá stjörnunum. Það er einhver tegund magnanar, sem geislar frá íbúum einhverra jarðstjarna, sem tendrar lifið á öðrum jarðstjörnum alheimsins, þegar efnisagnir hafa þar ráð þeim margfaldleika og þeirri samstillingu margfaldleikans, sem þarf til þess að það samband geti orðið.

Skáldið segir ennfremur, s. 355: „Koma mannsins í sýnilegan heim er leyndardómur eigi miklu minni en það undur, að jólabarnið sé öðruvísí komið undir en öll önnur börn.“

Er þarna vikið að því trúaratriði, sem hverjum menntuðum manni mun, á vorum dögum, þykja í erfiðasta lagi viðfangs. Það sem kallað er meyarfæðing (parþenogenesis) á sér að visu stað í dýrarikinu, en þó aðeins hjá hryggleysingjum, þekkist ekki hjá neinu hryggdýri, jafnvel ekki þeim allralægstu. Hugsandi mönnum er því ekki láandi þó að þeim hafi gengið illa að trúa á parþenogenesis humana, eða meyarfæðingu þar í lífríki jarðar sem hennar væri sízt að vænta, og erfiðleikar þeirra aukist enn, af því að Markús, sá guðspjallamaðurinn sem helzt virðist hafa verið sögumaður, minnst ekki einu orði á meyarfæðinguna, heldur er það Lúkas, skáldið meðal guðspjallamanna, sem þar er helzt til frásagnar. Annars er rétt að taka það fram, að saga Jesú verður ekki skilin til fulls né metin að verðleikum, fyrr en líffræðin hefir verið færð út til stjarnanna, fullkomlega ljóst orðið, að lifið er magnan, og hver nauðsyn oss hér á jörðu er á sambandi við lífmagnaðri mannkyn annara jarðstjarna. —

Skáldið spáir engu síður dapurlega um framtíð vísindanna, en heimspekiprófessorinn. Því að slíkur spádómur felst í þessum orðum skáldsins (s. 352): „Sannleikur trúarbragðanna er undir hulðshjálmí — var, er og verður.“ Þetta þýðir vitanlega það, að aldrei muni verða vitað, hvort til eru æðri verur en mannkynið, eða hvort lifað er eftir dauðann. En í eftirfarandi orðum (s. 355—6) kemur í ljós, að skáldið vanmetur á ennþá hærra stigi en prófessorinn það sem þegar hefir áunnist í þekkingarefnum. „Eigi er um það að villast“ — segir skáldið — „að veröldinni er stjórnað. Jörðin t. d. lýtur því lögmáli, að sólargangurinn tekur til að hækka og aftur að lækka tiltekna daga á ári hverju, þá breytir jörðin um háttarni. Hver skilur vangaveltur hennar? Vér höfum þennan leyndardóm fyrir augum alla ævi vora og skiljum þó eigi upp né niður í honum.“

Sú var að visu tíðin, að þetta var leyndardómur, en nú má sjá hann skýrðan í hverri kennslubók í landafræði, og hefir svo lengi

verið, einsog kunnugt er. Og einsog sjá má af þeim þætti mannkynssögunnar, sem um of hefir vanræktur verið, hefir hver leyndardómurinn eftir annan verið skýrður, og ljósi þekkingarinnar oft verið brugðið þar yfir, sem áður var svæði trúarinnar. En þó mun framtíðin í þessum efnum verða ennþá miklu merkilegri en fortíðin hefir verið, og ekki að efa, að í stað þoku trúar og vantrúar, mun koma þekking og víska.

III.

Fyrir mann sem áhuga hefir á eflingu náttúruþekkingar, er það ánægjuefni, hversu margir eru hér nú, móts við það sem áður var, er hafa aflað sér þekkingar og rannsóknahæfileika í þeim efnum. Einn af þessum mönnum er Sigurður Pétursson gerlafræðingur. Eftir hann er í 4. hefti „Náttúrufræðingsins“, 1913, ritgerð sem heitir „Náttúrulögmál og mannasetningar“, og er þar þakkarverð tilraun til að gefa nokkurt yfirlit yfir sögu þekkingarinnar. Á greinarhöfundurinn í því sammerkt við heimspekinginn og skáldið, sem ritað er um í fyrri köflum, að hann virðist ekki hafa gert neina tilraun til að færa sér í nyt, það sem eg hefi til málanna lagt í þessum efnum. S. P. virðist líta svo á, einsog algengt er, að efni sé vísindalegri en vissan. En þó er það misskilningur. Hvortveggja er greindaratriði. Ónóg greind efast án þess ástæða sé til, engu síður en hún leyfir sér að vera sannfærð. Þar sem sannfæringin er röng. Vísindalegir hæfileikar eru umfram allt í því fölgirnir að geta athugað, borið saman athuganir, dregið ályktanir, komið að niðurstöðu um, hvað muni vera rétt, eða í áttina til sannleiks, og hvað ekki. Því fremur sem einhver er vísindamaður, því ófúsari er hann á að vera sannfærður um það sem ekki væri rétt, og því meiri hugur er honum þarafleiðandi á að vanda athuganir sínar, samanburð og ályktanir. Það leynir sér nú ekki, að S. P. hyggur það vísindalegra, að gera ráð fyrir, að ekki sé til líf eftir dauða. En þetta er misskilningur, sem að vísu er auðveldara að átta sig á, þegar komið er á gamalsaldur. Enginn vafi er á því, að afturför og dauði er ekki það sem manninum er eðlilegt að þrá. Það er heldur á hinn veginn. Innsta þráin er vaxandi fullkomin, líkamleg og andleg. Og það er alveg víst, að sú þrá er ekki af heimsku sprottin, og að henni mun verða fullnægt. Það sem viðleitni mannkynsins á að vitkast, og átta sig á tilverunni hefir leitt í ljós, er ávallt meira samband, meira samhengi, meira framhald. Sú furðulega uppgötvun var gerð, - - svo að eg nefni mjög frægt dæmi - - að það sem því veldur, að steinn sem er kastað í loft upp, fellur

aftur til jarðarinnar, er sá hinn sami kraftur, sem sveiflar jörðinni kringum sólina, og veldur hreyfingu hnattanna í himingeimnum. En það er þessu líkt, að þegar nýtt hörund kemur aftur þar sem flumbrast hefir, þá er þar að verki, angi alheimskraftar, sem við sérstakar ástæður, getur endurskapað líkama sem dáið hefir, eða réttara sagt, annan í hans stað. Það er nú þegar vitað, að líta má á lífið sem nokkurskonar magnan eða aflsvæði, og að dauði er afleiðing þess, að líkami verður óhæfur fyrir þessa magnan. Það sem spiritistar hafa kallað materialisation — ég hefi nefnt það líkaman eða líkamning — er vísindaleg staðreynd, og má þar um vitna til hinna ágætustu vísindamanna. Og gegnir nú raunar furðu nokkurri, að það skuli ekki fyrir löngu hafa skilist, að það sem hér á jörðu verður aðeins á ófullkominn hátt, á miðilfundum, nægir þó til að skýra fyrir oss, hvernig líf þeirra sem deyja hér á jörðu, heldur áfram í nýjum líkömum á öðrum jarðstjörnum. En einsog áður er vikið á, þá er með hinum rétta skilningi á eðli draumlífsins, vísindaleg vissa fengin fyrir lífs sambandi milli stjarna alheimsins. Menn taki eftir því, í hversu ágætu samræmi þessi uppgötvun er við framvindu vísindanna áður. Þróun þekkingar hefir hvað eftir annað leitt í ljós meira samband stjarnanna á milli, en áður var vitað um.

Sigurður Pétursson hefir alveg rétt fyrir sér þar sem hann lætur í ljósi þá sannfæringu, að ef maðurinn lifi eftir dauða, þá muni einnig dýrin og jurtirnar eiga fyrir sér að lifa eilíflega. En þó að visu þannig, að sótt er fram, fyr eða síðar, til ávallt fullkomnari lífmynda. Hinn mikli sannleikur er sá, að tilgangur lífsins er hin fullkomna samstilling lífsins í alheimi, tilgangur verðandinnar hinn fullkomni alheimur.

Ég hefi ekki getað orðið þess var, að neinn hafi gert sér þessi höfuðsannindi ljós. En fálmað hefir verið eftir þeim margvíslega, í trúarbrögðum og heimspeki. Lengst hafa í því efni sennilega komist Pythagoras, Próklos, Brúnó og Swedenborg. Í kristinni trú er einnig leitað í þá átt, en að visu eru þau ummæli Jesú er að þessu líta, mjög undarleg og óljós. Virðist Jesús ekki hafa verið spekingur á við þá sem nefndir voru, og enn aðra. Mikilleiki hans var umfram allt, einsog hann sjálfur hefir tekið fram, fölginn í því, hvílik furðuverk hann gat gert. En því olli hið nána samband hans við veru þá er hann nefndi föðurinn, og ófað hefir heima átt á jarðstjörnu. Þar sem vald lífsins á náttúruöflunum er miklu meira en hér á jörðu. Jesús var einkum í því efni mjög merkilegur fyrirrennari. Því að það er slíkt, eða réttara sagt, ennþá fullkomn-

ara samband við lengra komna íbúa annarar jarðar eða jarða. sem vér hér á jörðu verðum að öðlast, ef framtíð mannkyns vors á að geta orðið svo sem þarf.

Og það er alveg víst, að kraftaverk einsog þau sem eiga rót sína í sambandi við lífmagnaðri mannkyn eða goðkyn, verða að koma til sögunnar, ef Ísland á að geta orðið eins gott land og þarf. til þess að þjóðin þroskist og þrífist svo, að íslenskt atgervi geti orðið svo sem efni eru til, og eigi einungis íslenskri þjóð heldur öllu mannkyni jarðar vorrar að nauðsynlegum notum.